

УДК 338.43:336.767

*Дмитрук Б.П., кандидат економічних наук, професор
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

ВІДКРИТІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА УМОВИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Висвітлені теоретико-методологічні та прикладні засади формування в Україні відкритої економіки як важливої передумови для залучення іноземних інвестицій в економіку України. Обґрунтовано необхідність здійснення структурної трансформації та технологічного оновлення національного господарства, що сприятиме збільшенню надходжень іноземних інвестицій.

Ключові слова: *відкрита економіка, іноземні інвестиції, народногосподарський комплекс, залучення іноземних інвестицій, інвестиційний клімат, інфляція, структурна трансформація.*

ВСТУП

Україна – надзвичайно приваблива країна для вкладання інвестицій. Це зумовлюється тим, що вона:

- займає стратегічне в економічному відношенні місце в Європі (звідси виробник може експортувати свою продукцію в Центральну Європу, на Балкани, на Кавказ і в Центральну Азію та інші регіони);
- має родючі сільськогосподарські землі, забезпечена іншими природними ресурсами та кваліфікованими і при тому дешевими трудовими ресурсами;
- має місткий внутрішній споживчий ринок;
- володіє багатьма сучасними технологіями;
- має великий потенціал наукових кадрів.

Проте реальний обсяг іноземних інвестицій в Україну з урахуваннями потреб народногосподарського комплексу незначний.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Провести аналіз теоретико-методологічних та прикладних засад формування в Україні відкритої економіки. Обґрунтувати необхідність здійснення структурної трансформації та технологічного оновлення національного господарства.

Метою дослідження є пошук найбільш оптимальних варіантів відкритості економіки України та умов залучення іноземних інвестицій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблемам залучення іноземного капіталу в українську економіку присвячено багато наукових праць.

Серед основних слід відзначити вітчизняні дослідження П. Борщевського, Є. Величко, М. Герасемчука, М. Дем'яненка, А. Музиченка, Л. Дейнеко, С. Кваші, М. Кісіля, Д. Крисанова, М. Лобаса, І. Лукінова, А. Пересади, В. Савчука, В. Тригобчука та інших вчених. Серед іноземних дослідників проблем іноземного інвестування АПК слід виділити Д. Данінга, М. Маланоскі, Ю. Нінга, Д. Хендерсона, Ч. Хенді, М. Ріда та ін.

Проте кількість проведених досліджень процесів іноземного інвестування в аспекті формування відкритої економіки в Україні досить обмежена і не розкриває глибини процесів та наслідків для економіки країни.

Методологією дослідження є сучасна економічна теорія. При визначенні стану, перспектив формування відкритої економіки і залучення інвестицій, використовувались методи аналізу та синтезу - для деталізації об'єкту дослідження; порівняння - для зіставлення фактичного стану інвестицій з потребами у них; монографічний – для детального вивчення стану формування відкритості економіки та залучення інвестицій.

За останні роки (2000-2007) в Україні відбулися певні позитивні зміни. Досягнуто не короткотермінових, а фактично сталих темпів швидкого економічного зростання.

Водночас сьогодні Україна за обсягами економічного розвитку перебуває лише на рівні 1970-1980 років. І щоб вийти на рівень 1990 року, треба, щоб економіка країни зберігала такі ж темпи зростання принаймні до 2010 року. Правда, питання лежить в іншій площині: в умовах перебудови всієї економіки, її структури, важливе значення мають не так кількісні показники, як системність [1]. На різних рівнях і гілках влади ведуться дискусії відносно шляхів виходу з цієї ситуації. І точки зору опонентів на шляхи виходу з кризи нерідко пропонуються абсолютно протилежні. В основному їх можна звести до двох напрямків:

1. Вимоги посилення ролі держави у всіх сферах суспільного життя.
2. Продовження більш рішучих і послідовних ринкових перетворень, проведення курсу в напрямі створення вільної економіки.

Проте всі єдині в тому, що економіка України потребує глибокої реструктуризації. Абсолютна більшість підприємств повинні пристосовуватися до ринкових умов. змінити профіль виробництва, удосконалити технологію, організацію, менеджмент, скоротити кількість зайнятих. Є розуміння й того, що деяку частину підприємств необхідно закрити або реструктурувати. Процес приватизації підприємств приводить до зміни власника. В результаті трансформації поступово зміниться і галузева структура таких підприємств. Проте це повинен робити ринок, а не уряд. Є декілька практичних аргументів щодо негативного впливу втручання держави в господарську діяльність підприємств.

По-перше, існує небезпека повернення до політики тотального планування (навіть директивного на місцевому рівні). Нинішні пропозиції відносно запровадження жорсткого регулювання роботи АПК багато в чому фактично означають повернення до традиційного планування лише під іншою назвою. Рішення уряду стосовно того, які галузі розвивати, а які ні, не завжди є оптимальними і найбільш ефективними.

По-друге, на початкових стадіях процесів трансформації відсутня необхідна інформаційна база для прийняття обґрунтованих рішень, які галузі розвивати і види продукції в першу чергу випускати, а які ні. Внутрішні ціни на деякі види ресурсів поки що відрізняються від світових і тому дуже важко прогнозувати майбутні ціни. Все це створює небезпеку глибоких прорахунків і помилок, тим більше, що державні чиновники не відповідають своїм майном за зроблений вибір, як це має місце в приватних капіталовкладеннях. Вони ризикують виключно за рахунок платника податків. Отже, вибір уряду буде ґрунтуватися, і, як правило, ґрунтується, насамперед, на політичних передумовах, створюючи тим самим небезпеку сильного політичного лобіювання, в процесі якого основні переваги можуть отримати (і поки що отримують) лише «старі» сектори економіки оскільки сектори «майбутнього» тільки формуються і вони не можуть ефективно відстоювати свої інтереси.

По-третє, державне втручання у будь-якій формі (у вигляді пріоритетів пільг тощо) зменшує можливості уряду дотримуватися жорстких бюджетних обмежень у діяльності підприємств особливо тих, які знаходяться в державній власності. Такі підприємства та їх трудові колективи не завжди бажають брати на себе економічну відповідальність за рішення, які вони не приймали, і будуть виставляти справедливі й обґрунтовані, з їх точки зору, претензії до зробленого за них вибору.

По-четверте, держава, надаючи для окремих галузей певні пріоритетні і фінансові пільги, завдає значної шкоди бюджету, порушуючи його збалансованість.

По-п'яте, вибір цілей галузі може виявитися помилковим з тієї причини, що в дійсності існує велика диференціація показників окремих підприємств у межах даної галузі.

По-шосте, реалізація будь-якої політики уряду вимагає сильного і компетентного державного апарату. А як засвідчує досвід країн з перехідною ринковою економікою, сам державний апарат потребує радикальної трансформації. Адже дії його не завжди виважені, достатньо обґрунтовані та ефективні. В складних умовах перехідної економіки зусилля й енергію уряду слід спрямувати на виконання основних державних функцій, таких як забезпечення громадського порядку, захист прав власності й умов виконання контрактів, створення інститутів ринкової економіки тощо.

Прихильники активної і централізованої планової економіки недостатньо враховують наслідки 70-річчя її проведення, а також негативний досвід багатьох країн, насамперед, країн Латинської Америки, Африки та Близького Сходу, де державний інтервенціонізм приводив до величезних структурних диспропорцій, неефективних державних проектів, високої інфляції, корупції і криміналізації економічного життя. Багато вчених посилаються на позитивний, на їх думку, досвід країн Східної і Південно-східної Азії, так званих «азіатських тигрів». Проте, на наш погляд, цей досвід неоднозначний. Наприклад, у Південній Кореї в 70-ті роки форсований урядом розвиток важкої і хімічної промисловості виявився не зовсім вдалим і на початку восьмидесятих років прийшлося проводити стабілізаційну програму [2].

Більш детальний аналіз динаміки економічного розвитку країн цього регіону дозволяє зробити висновки, що секрет успіху «азіатських тигрів» полягає в такому:

- майже нульова інфляція;
- жорстка грошова і бюджетна політика;
- низька частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті;
- практично стовідсоткова частка приватного сектора в створенні ВВП (і майже нульові традиції державного сектора);
- висока трудова етика населення;
- обмежені соціальні зобов'язання держави, і завдяки цьому – дуже висока частка приватних накопичень.

Якщо державний інтервенціонізм і відіграв у цих країнах позитивну роль (багато економістів у цьому сумніваються), то вона була другорядною, так як швидше всього може бути застосована до економічних і соціально-культурних умов Східної Європи, країн колишнього СРСР та, зокрема, України.

Деякі країни, що розвиваються (Аргентина, Бразилія, Індія, Китай та ін.), вже інтегрувалися у світове господарство, забезпечили економічне зростання і за темпами економічного розвитку значно випереджають розвинуті країни. Досягти таких успіхів змогли ті країни, яким вдалося обрати оптимальний шлях розвитку, здійснити структурну перебудову національної економіки і технічне оновлення виробництва. Порівнюючи економічні перспективи шести самих багатих економік світу і чотирьох країн, що стрімко розвиваються, експерти довгострокового економічного прогнозу інвестиційного банку Goldman Sachs, признали, що безперечним лідером є Індія. За їх розрахунками, Китай, Росія і Бразилія дуже скоро втратять рекордні темпи свого економічного зростання.

Але Індія встановить небувалі рекорди як за відносними темпами, так і за абсолютними показниками. Через 30 років її загальний внутрішній продукт перевищить японський, а валовий внутрішній продукт на душу населення до 2050 року збільшиться у порівнянні із сьогоdnішнім рівнем у 35 разів і буде недоступний для інших країн. Індія залишиться єдиною країною у світі, де доля працездатного населення буде збільшуватиметься до кінця 2020-х років [3].

У процесі ліквідації наслідків колоніальної залежності частина країн, що розвиваються, орієнтувалася на створення економіки закритого типу. При цьому максимально обмежувався доступ іноземного капіталу на вітчизняний ринок. Індустріалізація господарства здійснювалася шляхом створення галузей, які заміщали імпортовану продукцію. Джерелом накопичення слугував традиційний експорт сировини і сільськогосподарських товарів. Внаслідок такої економічної політики ці країни перетворилися в сировинний придаток розвинутих країн, не створили сучасних галузей, і тепер відчувають постійний дефіцит коштів для проведення індустріалізації.

Друга модель розвитку передбачає створення відкритої економіки, активне використання іноземного капіталу і переваг міжнародного розподілу праці. Індустріалізація здійснюється шляхом принципово нових прогресивних галузей. Досвід країн Центральної і Східної Європи показує, що ті країни, які зробили відкритою свою економіку, досягли прогресу в реструктуризації економіки, забезпечили економічне зростання, успішно конкурують з розвинутими країнами світу.

Для України, на наш погляд, більш прийнятною є другий напрямок розвитку. Вона має для цього достатній науково-технічний потенціал і матеріальну базу. Проте до цього часу проблемою відкритості української економіки займалися в основному політики. При цьому досить часто в жертву суто політичним інтересам приносились і приносяться інтереси економічні. Щоб здійснити економічні реформи та відродити економіку країни в найкоротші строки потрібно багато передумов. Проте однією із ключових є інвестиції.

На сьогодні реальний обсяг іноземних інвестицій в Україну дуже малий. За даними Держкомстату України, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій у галузі економіки становив в 1998 р. 2,8 млрд дол. [4] за потреби – 40 млрд (за деякими даними – 50 млрд) [5-7]. На 1 липня 2001 р. в економіку України викладено 4,3 млрд дол. іноземних інвестицій, тобто по 85 дол. на кожного громадянина країни. На 1 січня 2004 р. – відповідно 6,7 млрд [8], в 2005 р. – 9047,0; 2006 р. – 16890,0; в 2007 р. – 21186,0 [9]. В.В. Роговий [10] вважає, що потреба в іноземних інвестиціях збільшиться, в 2010 р. – до 25–30 млрд. За розрахунками інформаційного агентства УААН, лише для інвестування аграрного сектору в Україні потрібно інвестицій, еквівалентних 150 млрд дол. США [11].

Специфікою роботи на українському ринку і основною її особливістю, яка перешкоджає роботі у спільному бізнесі і стримує надходження іноземних інвестицій, вважає Надзвичайний і Повноважений Посол Голландії в Україні Онно Гатті ван'т Сант, є «...прямо-таки патологічна необов'язковість і непунктуальність української сторони» [12].

Україні заважає розвиватися дуже низький рівень економічної свободи. Вона в останні роки посідає 107-112 місце у світі [11].

У країнах з великою економічною свободою доходи на душу населення приблизно в десять разів вищі (в середньому \$26,1 тис. на одного мешканця країни, яка входить до першої п'ятірки, та \$2,8 тис. на мешканця країни з останньої п'ятірки).

Економічно вільні країни залучили \$ 11 тис. інвестицій на одного працюючого, економічно не свободі – \$847. Це зумовлено тим, що продуктивність інвестицій у вільних країнах у 70 разів вища, ніж у не вільних [14]. Отже, суспільна свобода є не тільки моральним чинником, а й могутнім фактором економічного розвитку, який у нас багато років недооцінювався і недооцінюється в даний час.

У процесі гострого міжнародного змагання за іноземні інвестиції не можна втрачати час. Капітал вкладають туди, де умови інвестування прозорі, де можна передбачити, що інвестиції принесуть передбачуваний прибуток.

Україна – одна із претенденток на такий капітал і змагається за його отримання з країнами Центральної Європи, новими незалежними державами, країнами Латинської Америки, Південно-східної Азії, Африки тощо. По суті, вона зараз перебуває в змаганні з усім світом. Це змагання жорстке і безкомпромісне. Тут мало місця для сентиментів, політики, загальних і навіть стратегічних міркувань. Рішення приймаються в більшості випадків приватним капіталом на основі підрахунків прибутків у рамках суворої економічної і комерційної діяльності. Сьогодні Україна значно програє в цьому змаганні. Іноземні інвестиції в Румунії майже в 4 рази вищі на душу

населення, ніж в Україні, а в Словаччині – в 5 і Угорщині – у 18 разів. Польща ж, наприклад, тільки в 1998 р. отримала 10 млрд дол. США, а країни – так звані «азіатські тигри» (після фінансової кризи 1998 р.) – 100 млрд дол. США. Потенційні інвестори в Україну зараз вичікують покращення інвестиційного клімату. Як іноземні, так і вітчизняні інвестори називають одні і ті ж самі проблеми, що стримують інвестування країни:

- надмірне регулювання;
- складні, незрозумілі і високі податки;
- постійна зміна законодавчої бази;
- неможливість повною мірою встановити терміни виконання контрактів;
- постійне втручання адміністративних і державних органів (безпосередньо або опосередкованому виробничо-фінансову діяльність підприємств усіх форм власності).

Сьогодні репутація нашої держави в країнах-донорах надто низька і вкладати кошти в українську економіку надто ризиковано.

За період існування України як самостійної і незалежної держави Верховною Радою було прийнято низку законів, видано декілька указів Президента, прийнято ряд постанов Кабінету Міністрів, спрямованих на залучення іноземних інвестицій. Проте, як справедливо стверджує колишній Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні С. Пайфер «...для інвестора-бізнесмена найважливішим чиновником був і залишається не президент, не прем'єр-міністр, не голова Національного банку, а податковий інспектор, який перевіряє фірму, місцевий адміністратор, митник, від якого залежить ввіз необхідного обладнання і сировини, голова Держстандарту, який оцінює продукт і дає дозвіл на його продаж» [15].

Саме ці чиновники дають зрозуміти іноземному інвестору: чи бажаний він в Україні. Поки що всіма своїми діями вони доводять, що його тут не чекають. У цьому переконують іноземного інвестора постійні і довготермінові перевірки, різні бюрократичні процедури, затягування видачі ліцензій з метою отримання або вимагання хабара.

Сьогодні практично всі галузі економіки країни потребують інвестицій стратегічних інвесторів. Але останні прийдуть в Україну тільки тоді, коли буде створено таку нормативну і податкову систему, яка б стимулювала, а не карала за вкладання інвестицій, створення нових робочих місць та інновацій. Вони хотіли б мати справу з чиновниками, які б полегшували, а не ускладнювали їх бізнес. Щоб іноземні інвестори вкладали свої капітали в Україну, вони повинні постійно відчувати послідовну політичну підтримку. Щоб створити сприятливі умови для надходження інвестицій, необхідно запровадити жорстку дисципліну та високу відповідальність у міністерствах і відомствах країни, які щоденно працюють з бізнесом. Інакше інвестиції і в подальшому будуть вкладатися в інші країни.

Як свідчить досвід, разом з інвестиціями з високорозвинених країн ринкової економіки надходять нові технології, нові знання, нові виробництва. Все це створює передумови для збільшення робочих місць, стимулює зростання економіки, підвищує конкурентоспроможність продукції, експортні можливості країни – одержувача інвестицій. Сьогодні експортні можливості України використовуються лише на 8–10 %. При цьому країна поставляє на зовнішній ринок переважно сировину. Готова продукція у більшості випадків не витримує конкуренції з західними зразками.

Проблема підвищення експортних можливостей безпосередньо пов'язана із захистом вітчизняного товаровиробника. Останній широко дискутується на різних рівнях і при цьому висловлюються протилежні думки.

На наш погляд, захист вітчизняного виробника за надзвичайно низької продуктивності, високих енерговитрат і собівартості продукції не сприяє конкуренції, яка тільки що зароджується, підвищенню ефективності виробництва. Практично це може або уповільнювати, або затримати структурні зміни в економіці, в т.ч. й в АПК, оскільки для реструктуризації необхідні сучасне імпортне обладнання, технології, матеріали тощо та постійний тиск з боку зарубіжних конкурентів на вітчизняного товаровиробника.

З політико-економічної точки зору втручання держави в господарську діяльність підприємств створює умови для великої заінтересованості структур і колективів у збереженні створених раніше умов і є перешкодою для реструктуризації підприємств. Представники цих галузей лобіюють у Верховній Раді та виконавчих структурах влади ці питання, намагаючись зберегти подібний стан та існуючі пільги. В результаті український споживач змушений буде ще багато років купляти і споживати дорогі, інколи сумнівної якості продукти виробництва вітчизняної промисловості, що по суті означає зниження реального рівня життя населення.

Особливо несприятливі умови для іноземних інвестицій і бізнесу у підприємствах малого і середнього бізнесу – секторі, який може і повинен стати потужним генератором робочих місць, інновацій і економічного зростання. У Польщі за п'ять останніх років малий бізнес створив 2 млн. нових робочих місць. У США малий бізнес створює 52 % валового національного продукту і забезпечує 54 % зайнятості населення. Іноземні транснаціональні корпорації та фірми, які прийшли в Україну з їх великими фінансовими можливостями для інвестицій, експорту товарів, послуг, технологій постійно відчувають дискомфорт, не знаходять взаєморозуміння на різних рівнях владних структур. Ще важче працювати українським підприємцям, в яких немає альтернативних ринків, великих грошових резервів, коли майже половина підприємств є збитковими.

Поки в Україні не буде створено умов, при яких вітчизняні та іноземні підприємці зможуть успішно працювати, держава втрачатиме можливості економічного зростання, робочі місця, прибуток із податків таких підприємств, залишатиметься в тіні з усіма викривленнями, витратами, які несе тіньова економіка для господарської і фінансової політики країни, а іноземні інвестиції і бізнес будуть обходити її стороною.

ВИСНОВКИ

1. У 2000-2007 роках в економіці України досягнуті певні позитивні зрушення, але за обсягами економічного розвитку вона перебуває лише на рівні 1970-1980 років. Щоб вийти на рівень 1990 року, необхідно зберегти такі ж темпи зростання ВВП принаймні до 2010 року.
2. Покращити ситуацію в економіці країни можна двома шляхами:
  - а) посилення ролі держави у всіх сферах суспільного життя;
  - б) продовження більш рішучих і послідовних ринкових перетворень та формування засад вільної економіки.
3. Для України більш прийнятним є другий напрям розвитку. Щоб здійснити економічні реформи та відродити економіку країни в найкоротші строки потрібно декілька передумов, але однією з ключових є нарощування обсягів інвестицій.
4. Реальний обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій не відповідає потребам країни. Основними причинами, що стримують інвестування є наступні: надмірне регулювання; складні, непрозорі і високі податки; постійна зміна законодавчої бази; втручання адміністративних та державних органів у виробничо-фінансову діяльність підприємств усіх форм власності; корупція і хабарництво посадових осіб; відсутність економічної свободи для бізнесу тощо.
5. Україна є інвестиційно-привабливою країною: має родючі землі, забезпечена іншими природними ресурсами, кваліфікованими трудовими ресурсами, науковими кадрами, володіє сучасними технологіями, має місткий ринок. Але відсутність політичної стабільності і сприятливого інвестиційного клімату не сприяють надходженню інвестицій, розвитку бізнесу і, як наслідок, держава втрачає можливість позитивного економічного зростання, «стимулює» тіньову економіку.
6. Формування відкритої економіки та сприятливого інвестиційного клімату сприятиме зростанню ВВП, покращенню добробуту населення країни, інтеграції України до міжнародних економічних структур.

SUMMARY

The article considers the theoretical, methodical and applied aspects of forming an open economy of Ukraine as an important basis for investments from abroad. The tendency of investing into the Ukrainian economy is analyzed. The author emphasizes the need of the structural transformation and technological renewal of national economy complex.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальчинський А. Спадок // День. – 2004. – № 18 від 13 жовтня. – С. 3–4.
2. Шевчук Ю. Результати економічного зростання – тішитися зарано // Голос України. – 2004. – № 192 від 14 жовтня. – С. 5-6.
3. Дмитрук Б.П., Подобедов С.М., Почанський П.К. Відкритість економіки та інвестиційна привабливість України: стан і перспективи. // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і механізмів їх вирішення: Зб. наук. доп. / НАН України. Ін-т економіки; Ред. кол.: В.М. Трегобчук (відп. ред.) та ін. – К., 1999. – 354 с.
4. Приходько О. Індійський слон економічного прискорення // Дзеркало тижня. – 2004. – № 13 від 3 квітня. – С. 5.
5. Верховодова Л., Воронова Т. Інвестиційне поле регіонів України // Моніторинг України. – 1995. – № 12. – С. 12-18.
6. Статистичний щорічник: Сільське господарство України за 1998 рік. – К., 1998. – 56 с.
7. Мельник О.О. Інвестиційний клімат в Україні // Фінанси України. – 1998. – № 8. – С. 15–16.
8. Лазерник Л. Суперечності використання іноземного капіталу в Україні // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 25-26.
9. Статистичний збірник: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. – К., 2007. – С. 54-55.
10. Посередник. – 1998. – № 11. – 15 березня. – С. 2-3.
11. Коденська М.Ю., Канчук Г.І. Україна в Європі // Агроінком. – 1999. – № 3. – С. 4-5.
12. Дзеркало тижня. – 2001. – № 19 від 19 травня. – С. 3.
13. Зрушення до ринкової економіки. Реформи в Україні: погляд з середини. / За ред. Л. Гоффмана і А. Зінберга. – К., 1997. – С. 227.
14. Почему Россия заняла 124-е место из 161? // Аргументы и факты в Украине. – 2005. – № 5. – С. 4.
15. Пфайфер С. Инвестиционная привлекательность Украины // Инвестиционный магазин. – 1998. – № 7-8. – С. 8.

Надійшла до редакції 4 серпня 2008 р.